

TÜRK DÜNYASI GEÇMİŞİ, BUGÜNÜ VE GELECEK

YRD. DOÇ. DR. OKDAY ÖZGÜL*

Özet

Tarihe yön vermiş bir millet olan Türkler, Orta Asya bozkırlarında doğmuş, çeşitli sebeplerle sürekli batıya doğru göç ederek dünya coğrafyasını baştanbaşa değiştirmişlerdir. Başta Orta Asya olmak üzere İran, Anadolu, Balkanlar, Avrupa, Afrika ve Hindistan'da tarih boyunca büyük devletler ve imparatorluklar kuran Türkler, gittikleri yerlere intizam, adalet ve medeniyet götürmüşlerdir. 20. Yüzyılın başlarında Sovyetler'in yıkılmasıyla beraber bağımsızlıklarına kavuşan Orta Asya Türk Cumhuriyetlerini yeni yüzyılın getirmiş olduğu birçok problem beklemektedir. Ancak büyük bir millet olmanın getirmiş olduğu dinamikler, Türk Cumhuriyetlerine her alanda yeni ufuklar açacak, Türk Dünyası tarih sahnesinde hak ettiği yeri muhakkak alacaktır.

Giriş

Bugün Türk Dünyası¹ olarak kabul ettiğimiz bölgelerde yaşayan Türklerin anavatanı, hiç şüphesiz Orta Asya'dır. Ancak tarih boyunca sürekli yer değiştiren bir kavmin ana merkezini tespit etmek güçtür. Fakat tarihi ve arkeolojik kaynakların verdiği bilgiler ışığında bu coğrafyanın ana hatları belirlenebilmektedir. Doğuda Kadirgan Dağları'ndan, batıda Ural Dağları ile Hazar Denizi'ne, kuzeyde Sibirya'dan güneyde Çin, Tibet ve İran ülkelerine ve Anadolu'ya kadar uzanmaktadır². Türkler,

* Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

Türklerin atı kullanmaları ve teşkilatlılıkları konusundaki üstün yetenekleri sayesinde gitmiş oldukları coğrafyalarda kısa sürede büyük bir üstünlük sağlamışlardır

tarih boyunca dalgalar halinde sürekli batıya doğru bir göç halinde olmuşlardır. Bu göçler, kuzey yolundan yani Ural Dağları ile Hazar Denizi arasından Karadeniz'in kuzeyine ve diğeri de güneyden Kafkasları geçmek suretiyle olmuştur³.

M.Ö. 4000-3500 yıllarında atın Orta Asya'da evcilleştirilmesiyle beraber, eski Türk toplumsal hayatında yeni bir devir başlamış daha sonra da demirin işlenmesiyle bambaşka bir medeniyet doğmaya başlamıştır⁴. Adına "bozkır medeniyeti", "bozkır kültürü-step kültürü" "atlı kavimler çağı", adı verilen ve gücünü Altay ve Tanrıdağları'ndan alan dinamik idari ve siyasi yapılanmalar meydana gelmiştir. ⁵. Bu hızlı gelişen siyasi ve idari yapılanmalar, daha sonra Önyasya ve Avrupa'da asırlar boyunca hükümler kuracak devletlerin

çekirdek yapısını oluşturmuşlardır. Çünkü atın evcilleştirilmesiyle beraber uzak olan yerler yakın olmuş, bilinmeyen yerler bilinir olmuştur.

Coğrafi şartların değişmesi, Çin'in batısındaki siyasi kargaşa ve otlakların azlığı vb. nedenlerle başlayan Orta Asya göçleri, at ve atlı arabaların kullanılması ile daha hızlı meydana gelmiş ve Türklerin atı kullanmaları ve teşkilatlılıkları konusundaki üstün yetenekleri sayesinde gitmiş oldukları coğrafyalarda kısa sürede büyük bir üstünlük sağlamışlardır⁶. Bu üstünlüklerini de tarihte farklı coğrafyalarda birçok devlet ve imparatorluk kurarak ispatlamışlardır.

Bilindiği üzere tarihin karanlık devirlerinden beri uygarlıkların doğmasında ve gelişmesinde insan unsurunun yanı sıra coğrafi şartlar, iklim şartları ve olağanüstü olaylar etkili olmuştur. İnsan doğasını ve karakterlerini zorlan şartların en yoğun olduğu coğrafyalardan birisi hiç şüphesiz Orta Asya coğrafyası olmuştur⁷. Türkler, başından beri var olduğu bu coğrafyaya yön vermiş, büyük devletler ve medeniyetler kurmuş bugünkü uygar ve medeni dünyanın meydana gelmesinde son derece önemli olmuşlardır.

Geçmişte büyük medeniyetler ve hanedanlıklar kuran Türk milleti, bu uçsuz bucaksız Orta Asya coğrafyasının mihenk taşı oluşturmuştur. Gücünü Altayların ve Tanrı Dağları'nın doruklarından alan Türk milleti, içinde bulunduğu zor şartları lehine çevirmesini bilen ve dünyaya yön veren bir karaktere sahip olmuştur. Bu yüksek karakteri ve bağımsızlığa olan düşkünlüğü sayesinde Orta Asya'da, İran'da Anadolu'da Balkanlar'da Avrupa'da ve Afrika'da birçok devlet ve hanedanlık kurmuş ve dünya medeniyetinde birçok katkı sağlamıştır⁸.

Türk tarihinin en önemli özelliklerinden birisi hiç şüphesiz çok hareketli oluşudur. Öyle ki; Arkaik dönemi, M. Ö. VI. ve V. binyıllara dayanan ve M. Ö.1700-

1500'lerden başlayarak M. S. XIX. Yüzyıla kadar sürekli yer değiştiren ve hareket halinde bir millet olan Türk Milletinin ortak tarihin yazılması güncelleştirilmesi ve ortak bir Türk tarih tezinin oluşturulması son derece zordur⁹. Fakat tarihi ve arkeolojik araştırmaların artmasıyla beraber, Orta Asya'da ve Anadolu'daki Türk varlığı çok daha eskiye götürülmekte ve özellikle Anadolu'daki Türk tarihinin yeniden yazılması ihtiyacı doğmaktadır.

Orta Asya'nın hemen hemen her yerinde ve Anadolu'nun birçok yerinde ortaya çıkarılan kaya resimleri, runik harfler, Oğuz boyları damgaları vb. sanatsal ve lengüistik değeri çok fazla olan Eski Türklere ait olduğu düşünülen birçok tarihi ve arkeolojik malzeme ele geçirilmiştir. Yapılan tarihi ve arkeolojik çalışmalarda Orta Asya ile Anadolu arasındaki kültürel bağlar Miladın çok daha ötesine götürülmekte, kimilerine göre Neolitik Çağa tarihlendirilmekte, kimilerine göre ise daha eski tarihler gösterilmektedir. Bununla birlikte Milattan sonra orta ve yakın çağları işaret eden bilim adamları da mevcuttur. Ancak hangi tarih olursa olsun Orta Asya ile Anadolu'da bulunan bu eserlerdeki sanat ve üslup birliği, onların sanki tek elden yapılmış olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bu coğrafyada Türkler, 1071 Malazgirt Zaferi ile var olmamışlardır. Bu coğrafyadaki varlıkları, en azından eldeki verilere göre Milattan önceki asırlara kadar götürülebilmektedir. Özellikle Doğu Anadolu Bölgesi Yüzey Araştırmaları ve Kafkaslarda Erken Dönem Türk İzleri Projesi başkanı Alpaslan Ceylan'ın başkanlığında 15 yılı aşkın sürdürdüğümüz yüzey araştırmalarında Erzurum, Erzincan, Kars, Iğdır, Ardahan başta olmak üzere Gümüşhane, Bayburt ve Türkiye'nin diğer illerinde Erken Dönem Türk tarihine ait olduğunu düşündüğümüz, çok sayıda kaya resmi, damga, taş heykel, koç koyun mezar taşları ve Göktürk Alfabesinin prototipleri olarak adlandırılan runik harfler elde edilmiştir. A. Ceylan'ın başkanlığında yapılan çalışmalar neticesinde, petroglifler, taş heykeller, runik harfler ve Oğuz boylarına ait olan damgaların dilinin çözülmesiyle beraber, Orta Asya-Anadolu arasındaki tarihi-etnolojik ve kültürel bağlar çok daha eskiye gitmiş, dolayısıyla Anadolu Türk Tarihi'nin yeniden yazılması zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Özellikle A. Ceylan'ın Erzurum Karayazı-Cunni Mağarası'nda tespit ettiği Oğuz Boylarına ait damgalar ve runik harfler, Anadolu Türk tarihinin Milattan önceki asırlara kadar dayandığının en büyük kanıtlarındandır¹⁰.

Dolayısıyla Anadolu Türk tarihi yazılırken çok daha fazla özen gösterilerek, eldeki yeni bulguların ışığında yeni bilimsel değerlendirmeler yapılması, Türk Tarihi adına daha isabetli olur. Sürekliliği ve hareketliliği ile muazzam bir sosyo-dinamik yapıya sahip olan Türk kültürünün geçmişinin ve sınırlarının yeniden belirlenmesi Türk tarihi adına çok büyük bir ihtiyaçtır.

Türklerin geniş coğrafyalardaki tarihsel hareketliliği, ufuklarının genişlemesine, ruhlarının gelişmesine ve medeniyet tasavvurlarının artmasına vesile olmuştur. Nitekim Eskiçağda Orta Asya'da ve Doğu Avrupa'da Kimmer

Türklerin geniş coğrafyalardaki tarihsel hareketliliği, ufuklarının genişlemesine, ruhlarının gelişmesine ve medeniyet tasavvurlarının artmasına vesile olmuştur.

ve İskit bozkır medeniyetiyle ortaya çıkan Türk Bozkır Kültürü, Hunlar ve Göktürklerle devam etmiş 8. 9. Yüzyıllarda Uygurlar ile Türk medeniyet unsurları yerleşik hayata geçmekle yeni bir safhaya erişmiştir¹¹.

Oğuzlar ile 10 ve 11. Yüzyıllarda gelişen bu şehir ve medeniyet birikimi Anadolu'nun fethiyle yepyeni bir ruh kazanmıştır. Türklerin geçmişten bugüne kadar yaşadıkları, kültürlerinin serpildiği, mezarlarının/anıtlarının (eserlerinin) bulunduğu, etnolojik ve antropolojik hatıralarının olduğu coğrafya, Avrasya'dır Ancak, Türk Avrasya'sı hiçbir zaman yekvücut hâlinde olmamıştır. Göçebelikle birlikte, sürekli bir dinamizm ve genişlemenin

hâkim olduğu Avrasya'da; parçalanma, hizipleşme, rekabet ve çatışma süreci de bir arada yaşanmıştır¹².

Anadolu'nun Türkleşme ve İslamlaşma süreciyle beraber *Anatolia*, artık anaların çok olduğu Anadolu, *İkonyalar*'ın Konya, *Symirna* lar'ın İzmir olduğu ve her tarafının şehit kanlarıyla sulandığı mübarek bir vatan olmuştur.

1453'te İstanbul'un fethiyle beraber Doğu Roma İmparatorluğu'nu yıkan Fatih Sultan Mehmet, dünya tarihinin seyrini değiştirmiş ve Bizans'ın yeni varisi olmuştur. Çağ açıp çağ kapayan bir millet olan Türkler kısa süre içinde yüzyıllardır içinde barındırmış oldukları devlet geleneği, sanat anlayışı, mimaride sadelik anlayışı ve siyasi teşkilat sayesinde Avrupa'nın içlerinde kadar yayılmıştır. Gittikleri her yere uygarlık, hoşgörü ve insanlık götüren Osmanlı Türkleri Avrupa'da sayısız mimari eser, asimile olmamış birçok millet ve bir daha tekrarı olmayan bir sulh devri bırakmıştır¹³.

XV. XVI. Asırlarda Türkistan coğrafyası da edebiyat, sanat, ticaret, fen bilimleri, dini ilimler ve şehircilik konusunda adeta altın çağını yaşamış, Timur ve onun halefleri, Türkistan coğrafyasını baştan sona imar etmişlerdir. Yine Timur'un soyundan gelen Babür ve onun halefleri de Hindistan'ı fethederek orada hoşgörüyeye dayana büyük bir Türk-İslam medeniyeti kurmuşlardır¹⁴. Hoşgörüyeye ve adil yönetime dayanan Türk idare sistemi, Hindistan'da o kadar etkili olmuştur ki, asırlar boyunca Türklerin idaresinde kalan Hindistan'da bugün, milyonlarca farklı dinlere inanan ve farklı diller konuşan insanlar vardır. Ancak 19. Asırdan sonra başlayan İngiliz hâkimiyetinden sonra kıtanın resmi dili İngilizce olmuş ve halen daha İngilizce Hindistan'ın resmi dilidir.

Ancak 18. Yüzyıldan itibaren Avrupa'da başlayan sanayi inkılabı ve daha sonra ortaya çıkan Endüstrileşme hareketleriyle beraber Avrupa üreten ve hızla yayılan bir emperyalist güce kavuşurken başta Osmanlı Devleti olmak üzere

Orta Asya ve Ortadoğu'daki İslam devletleri bu gelişmelere seyirci kaldılar. Her ne kadar Osmanlı Devleti, 19. yüzyıldan itibaren Tanzimat, Islahat vb. yenileşme hareketleriyle çağı yakalamak isteseler de emperyalizmin pençesinden kurtulamadılar. Tanzimat ve Islahat Fermanları birer yenileşme hareketleri gibi görülseler de İngiltere, Rusya ve diğer Avrupa devletlerinin Osmanlı coğrafyasından ekonomik ve siyasi çıkarları için ortaya konulan mecburi beklentilerdi¹⁵.

İçinde bulunduğu şartlar ve biraz da mecburiyetlerden kaynaklanan sebepler ile I. Dünya Savaşı'na giren Osmanlı Devleti, 1915'te Çanakkale Savaşı'nda İtilaf devletlerine iyi bir ders verse de savaşta mağlup olan taraf olmaktan kurtulamadı. 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi ve ardından Sevr Barış Anlaşması(Teslimiyet Anlaşması) ile adeta Anadolu'dan Türklüğü silme adına başlatılan çabalar 19 Mayıs 1919'da Gazi Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkması ile son bulmuş ve Anadolu'da Türk ruhu yeniden dirilmiştir¹⁶.

İbn-i Haldun'un Avrasya'daki devletleşme süreci ile ilgili olarak yaptığı önemli tespitlerden biri konuyu daha iyi anlamamızı sağlar. Ona göre; *"her büyük imparatorluk, gerileme devrinden önce küçük parçalara bölünür, daha sonra ise bu parçalarda zayıflar; ancak, bir süre sonra, her şey bitiyor derken, bir yerlerden aniden türeyen yeni bir komünal çekirdek (ceoher) ortaya çıkarak bu parçalanmış Turanî kavimleri yeniden etrafında bir araya toplar."*¹⁷. İşte bu noktada Anadolu Coğrafyasında; Atatürk ve onun başlattığı İstiklal Savaşı hareketi küllerinden doğmayı temsil eder.

20. Yüzyılın başlarında batılı devletlerin Ortadoğu ve Orta Asya'da eş zamanlı olarak başlattıkları işgal ve sömürge hareketlerine karşı ilk millî hareket ve başkaldırı yine Anadolu'dan çıkmıştır. Atatürk önderliğinde başlayan Anadolu'da bağıımız ve ebedi var olma duygusu, kısa süre içinde Türk milleti içinde yer bulmuş ve Anadolu'nun sonsuza kadar Türk yurdu olduğu gerçeği bütün dünyaya duyurulmuştur.

Amasya, Erzurum, Sivas Kongreleri ile başlayan Anadolu bağımsızlık savaşı 24 Temmuz 1923'te Lozan Anlaşması ile siyasi bir zafere dönüşmüş ve o tarihten itibaren Anadolu Türklüğü, bu coğrafyada hür ve bağımsız bir şekilde yaşamaktadır¹⁸.

Türk tarihinin Orta Asya-Anadolu serüvenini kısaca açıkladıktan sonra Türk Dünyasının ortak paydalarından ve geleceğinden söz edebiliriz. Bugün 1991' yılında Rusya'dan ayrılarak bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetleri ile 7 bağımsız Türk devleti yeryüzünde mevcuttur. İçlerinde toprak bakımından en

Gittikleri her yere uygarlık, hoşgörü ve insanlık götüren Osmanlı Türkleri Avrupa'da sayısız mimari eser, asimile olmamış birçok millet ve bir daha tekrarı olmayan bir sulh devri bırakmıştır.

Irak'ın kadim kentleri Musul ve Kerkük, adeta kimlik değiştirmektedir. Maalesef başta Türkiye olmak üzere bütün dünya bunu seyretmektedir.

büyüğü olan Kazakistan olmak üzere, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan Azerbaycan ve KKTC ve Türkiye ile yaklaşık 20'den fazla muhtar Türk Cumhuriyeti bulunmaktadır¹⁹.

Bugün Türk Dünyasına baktığımızda Doğu'da Çin zulmündeki Doğu Türkistan'dan başlamak üzere²⁰ Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Azerbaycan, Irak Türkleri ve İran Türkleri çeşitli ekonomik, siyasi ve dini içerikli sorunlarla karşı karşıyadırlar (Özellikle bugün Irak'ta yaşayan Türkmenler, çeşitli etnik ve mezhepsel gruplar tarafından adeta soykırımı tabii tutulmakta ve yüzyıllardır Türk toprağı olan Irak'ın kadim kentleri Musul ve Kerkük, adeta kimlik

değiştirmektedir. Maalesef başta Türkiye olmak üzere bütün dünya bunu seyretmektedir.

Başta kimlik sorunu olmak üzere, millî eğitim sorunu, toplumu peşinden sürükleyecek karizmatik liderlerin ortaya çıkamaması sorunu, sanayileşme, endüstrileşme, üretim ve modernleşme sorunu gibi birçok problem çözülmeyi beklemektedir. Türkistan coğrafyasında diğer sorunlara bakıldığında; Amerika ile Rusya arasında bitmek tükenmek bilmeyen enerji mücadelesi, psikolojik harp, stratejik değer yaratma kaygısı, yenedünya düzeninde üs yaratma çabaları, Çin ve Avrasya bloğuna karşılık Amerika'nın Türkiye'yi de yanına alarak karşıt bir blok oluşturma anlayışı gibi stratejik hesaplar bölgeyi adeta bir ateş çemberi içine sokmaktadır²¹.

Maalesef Türkiye hem kendi iç meseleleri yüzünden hem de jeopolitik gücünün farkına varamamasından kaynaklanan bir zafiyetle, ne Azerbaycan, ne Kazakistan, ne Kırgızistan, ne Özbekistan, ne de Türkmenistan'da ağırlığını hissettiremiyor. Bağımsız olan Türk Cumhuriyetlerindeki nüfuzu her gün daha da azalan Türkiye'nin, diğer Türk topluluklarına etki etmesi ve lokomotif bir güç olması çok zor görünüyor. Bundan dolayı, Türkiye, ne yazık ki Batı Trakya'ya, Doğu Türkistan'a, Kırım'a, Kök Oğuz Yeri'ne, Irak'taki yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalan Türkmenlere, Kafkasya'daki Karaçay-Balkarlara ve diğer Türk Topluluklarına yardım elini uzatamıyor. Bunun sebebi Türkiye'nin bugünkü siyasi ve ekonomik yapısının zayıflığıdır. Bunun yanında baştaki siyasi iktidarların Türk Dış Politikasında kararlı bir millî duruş sergilememelerinin de payı vardır²².

Özellikle son yıllarda Balkanlar, Orta Asya, Kafkaslar ve Avrupa'nın tam kesişme noktasında yer alan Türkiye'nin çıkarları AB ve ABD ile sürekli olarak çatışmaktadır. Yani dünya ölçeğinde büyük güçlerin çatışma noktasının bu bölgede yoğunlaşması, Türkistan coğrafyasının dünya için ne kadar stratejik bir yer olduğunu ortaya koymaktadır. Bunun yanında gelecekte büyük savaşların enerji

ve su yüzünden çıkacağı hesaplanırsa Orta Asya coğrafyasının Avrupa, Amerika, Türkiye, Rusya ve Çin için ne kadar büyük bir değer taşıdığı çok daha iyi anlaşılacaktır²³.

Son zamanlarda birçok çevrede zikredilen ve gelecek için fazla ümit veren bir yapı olmadığı anlaşılan Avrupa Birliği yerine, bütün dünya için yeni bir medeniyet tasavvuru ortaya koyabilecek bir Türk birliğinin oluşturulabilmesi fikri, Türkiye için hayal olmaktan öte gerçek ve ayakları yere basan bir yapıya kavuşturulabilir.

Biraz önce değindiğimiz sorunlar karşısında aşağıda naçizane belirteceğimiz çözüm önerilerinin oluşabilmesi için şuurulu Türk Milliyetçilerinin sayısının çoğaltılması, Türk bilim adamlarının özverili çalışmaları ve siyasi iktidarın artık yeni ufuklara doğru yelken açması gerekir.

Bu açıdan bakıldığında *“İdealler idealist insanların omuzlarında yükselir”* deyimi sanırım Türk milliyetçilerinin Anadolu ve bütün Türk Dünyası için ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Görüş ve Öneriler

Eğitim alanında;

1) Ortak dil ve alfabenin oluşturulması kaçınılmazdır. Çünkü dil ve alfabe birliği olmazsa millet de olmaz. Ayrıca kısa adı (TDLÇK)Türk Dili Ve Lehçeleri Çeviri Kurumu'nun kurulması, başlangıçta çok büyük bir yarar sağlayacaktır.

2) Tarih, Edebiyat, Coğrafya, Ekonomi derslerinin oluşturulması için ortak bir müfredat programının oluşturulması zorunludur.

3) Bunlara ilaveten Türk Cumhuriyetleri arasında sistemli ve düzenli bir şekilde öğrenci değişim programlarının oluşturulması büyük bir gerekliliktir.

4) Bütün Türk Devletlerinin belirleyeceği ortak bir coğrafyada (TDGSA) Türk Dünyası Güzel Sanatlar Akademisi acil olarak kurulmalı, Türk sanat ve estetiği, bütün boyutlarıyla uluslararası alanlarda tanıtılmalıdır.

5) Türkiye'nin ve Türk Dünyası'nın tanınmış Üniversitelerinde ortak bir Türk Tarih Tezi oluşturmak için Türk Tarihi ve Arkeolojisi çalışmaları yapılmalıdır.

6) Başta bağımsız Türk Cumhuriyetleri olmak üzere Muhtar Türk Cumhuriyetlerini de içine alacak bir şekilde *“Türk Dünyası Veri Bankası”* oluşturulması zorunludur. Aynı amaçlar için ortak ve bütünleştirici yöntemler ile belirlenen noktalara varılabilir.²⁴

Büyük güçlerin çatışma noktasının bu bölgede yoğunlaşması, Türkistan coğrafyasının dünya için ne kadar stratejik bir yer olduğunu ortaya koymaktadır.

İletişim, Medya ve Spor alanında;

7) Basın yayın alanında büyük ve ortak medya şirketleri oluşturulmalı ve bunun gelecek yüzyıl için stratejik alt yapısı küresel boyutta oluşturulmalıdır.

8) Bütün Türk Dünyasında ortak bir anlam taşıyacak ve aynı hedeflere yönelecek bir film çekilmeli ve bütün dünyada tanıtımı yapılmalıdır. Bu Filmin bütün yapım masrafları Türk Cumhuriyetlerinin oluşturacağı ortak bir bütçe tarafından karşılanmalıdır.

9) Değişik coğrafyalarda yaşayan Türk halkları arasında spor vasıtasıyla ilişkilerin artırılması için her 2 yılda bir başka Türk ülkesinde **Türk Dünyası Spor Olimpiyatları** yapılarak geçmişteki geleneksel sporlarımızı geleceğe taşıyabilmeliyiz.

Askeri-Politik ve Ekonomik Alanda;

10) Türkiye Cumhuriyeti, hem tarihi tecrübesi hem de jeopolitik konumu itibarıyla Türk Cumhuriyetleri arasında bir güvenlik paktı oluşturulmalıdır. Uluslararası kaos ve kargaşanın yavaş yavaş yayıldığı dünyanın bu kritik eşliğinde böyle bir şeye Türk Dünyasında çok ihtiyaç vardır.

11) T.C tarafından ilk etapta Türk ordusuyla beraber diğer Türk cumhuriyetleri arasında uyum, eğitim ve strateji amaçlı küçük, donanımlı bir ordunun kurulmasına öncülük yapılmalıdır.

12) Türk Dünyasının geçmişten gelen ve gelecekte ortaya çıkabilecek sorunlarını çözmek için Türk bilim adamları önderliğinde bir danışma kurulu oluşturulup somut adımlar atılmalıdır.

13) Türk Ekonomi İşbirliği Konseyi gibi sözde değil, özde ekonomik ve ticari faaliyetler yapan, üretim ve teknoloji üretimine yönelik ekonomik forumlar oluşturulmalıdır.²⁵

14) Türkiye ile Türkistan coğrafyasındaki önemli ticari ve kültürel şehirler ile ortak anlaşmalar çerçevesinde mimari, sanat, edebiyat vb. alanlarda ortak anma günleri yapılmalı, Türk Dünyasının mümtaz şahsiyetleri her yerde tanıtılmalıdır. Unutulmamalıdır ki Türk Dünyası, **Kaşgarlı Mahmut'a, Yusuf Has Hacib'e, Fuzuli'ye, Hoca Ahmet Yesevi'ye, Muhdum Kulu'ya, Kahraman Manas'a, Ali Şir Neva-i'ye Karacaoğlan'a, Şehriyar'a, Uluğ Bey'e, Timur'a** vb. ismini saymakla bitiremeyeceğimiz Türk Dünyasının mihenk taşlarına manevi anlamda çok şey borçludur. Kazakistan'da ki bir Türk için **Hoca Ahmet Yesevi ne ise biz de de Hoca Ahmet Yesevi o olmalıdır**. Dolayısıyla bu ortak manevi mimarlarımızı Türk Dünyası'nın her köşesi çok iyi tanımalıdır.

15) Türkiye'de Türk Dünyası için çalışan dernekler ve vakıflar bir araya toplanabilir ve ortak hedefler doğrultusunda, yeniden yapılandırılabilir. Bu amaçla değişik Türk coğrafyalarında bu vakıf ve derneklerin şubeleri açılıp "Türk Dünyası" kavramı misyonunu üstlenmelidirler.

16) Türk ülkelerinin birçoğunda hammadde kaynağı bol olduğu halde bir pazar sıkıntısı yaşanmaktadır. Dolayısıyla bir ülkenin ihtiyaç duyduğu maddeyi bir diğeri rahatça karşılayabilir. Bu maksatla büyük bir Orta Asya Ortak Pazarı oluşturulmalıdır.

17) Maalesef Türkiye başta olmak üzere Türk Dünyası'nın bütün hemen hemen bütün şehirleri mimari ve estetik açıdan son derece kötü bir görünüme sahiptir. Özellikle Türkistan

coğrafyasının tarihi şehirleri de modernleşmenin getirdiği problemler karşısında tarihi dokularını kaybetmektedirler. Bu yüzden Türk Dünyasında geleneksel Türk-İslam konut ve şehir mimarisinin yeniden canlandırılması için büyük çaplı bilimsel çalışmalar yapılmalı ve tarihi şehirlerimiz, ruhlarıyla yeniden buluşturulmalıdır.

Bu saydığımız ana başlıkların dışında özellikle ekonomik sorunların arttığı, etnik kimliklerin kaşındığı ve bağımsızlık düşüncesinin iyice arttığı bir dönemde Türkiye'yi bekleyen etnik, dini ve mezhepsel çözümler karşısında alt yapısı hazırlanmış, donanımlı ve geleceğe ümitle bakan bir "Türk Dünyası Stratejik Merkezi" oluşturulmalıdır. Gelecek için hazırlanacak olan bu stratejik merkez, tıpkı tarihi ve arkeolojik araştırma merkezleri gibi bütün Türk Cumhuriyetlerinde yaygınlaştırılmalıdır. Doğabilecek problemler karşısında bu merkezlerin hazırlayacağı millî doktrinler, uluslararası siyasete yön verecek bir hale getirilebilir.

Dünya ölçeğinde büyük bir kaosun yaşandığı bu günlerde, bütün ülkelerin millî birlik ve beraberliklerini kuvvetlendirdikleri, üniter yapılarını iyice sağlamlaştırdıkları bir dönemde, Türkiye, öncelikli olarak kendi üniter yapısını koruyup sağlamlaştırmalı, daha sonra Türk Dünyası'nın askeri, ekonomik, politik ve kültürel entegrasyon süreci için yeni arayışlar içinde olmalıdır. Çünkü Anadolu coğrafyası ve dünyanın bugünkü gerçekleri bizi o noktaya sürüklemektedir. Ama daha önce bu gerçeğin farkına varacak Türk millî dış politikalarının oluşturulması gereklidir. Aksi halde Türk dünyası dün olduğu gibi bugün ve yarın da büyük kargaşa ve çatışma ortamından kurtulamayacaktır.

Türkiye, öncelikli olarak kendi üniter yapısını koruyup sağlamlaştırmalı, daha sonra Türk Dünyası'nın askeri, ekonomik, politik ve kültürel entegrasyon süreci için yeni arayışlar içinde olmalıdır.

- 1 Türk Dünyası terimi bugün dünya yüzeyinde yaşayan bütün Türkler için kullanılan bir terimdir. Coğrafi ve siyasi sınırlama kabul etmeksizin bütün Türklerin tarihi, edebi, kültürel, ekonomik, demografik, siyasi ve sosyal durumlarını ifade eden bir manevi birliktelik alanını ihtiva eder. 1991 yılında Sovyet Rusya'nın yıkılmasından sonra bağımsız olan Türk Cumhuriyetleriyle beraber muhtar Türk Cumhuriyetleri ve diğer Türk toplulukları için kullanılan bu kavramı, literatürümüze, ömrünü Türk Dünyasına adayan Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı başkanı rahmetli Prof. Dr. Turan Yazgan Hoca sokmuştur. Türk Dünyasının nüfusu bağımsız, bağımlı ve diğer ülkelerde yaşayanlarla birlikte 300 milyonu aşmaktadır. Bu nüfus içerisinde %60'ı bağımsız Türk ülkelerinde, %22,3'ü bağımlı ülkelerde, %16'sı başka ülkelerde, %1,5 ise diğer ülkelerde yaşamaktadır. Türk Dünyasının %54,8'i şehirlerde yaşamaktadır. Şehirleşmenin en yüksek olduğu ülke ise %66,3 ile Türkiye'dir. Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Zakir Avşar - Ferruh Solak - Selma Tosun, "Türklerin Demografisi (1950-2025)", *Türkler-I*, İstanbul, s.204 vd.
- 2 Sadri Maksudi Arsal *Orta Asya Türk Tarihinin Ana Hatları Eserinin Müsveddeleri*, Ankara, 1930, s 3 vd, Sadettin Gömeç, *Türk Kültürünün Ana Hatları*, Ankara, 2012, s. 17 vd.; İbrahim Kafesoğlu, *Türk millî Kültürü*, İstanbul, 1997, s. 48; Gyula Nemeth, "Türklüğün Eskiçağı", *Türkler Ankara 2002*, s,541 vd.;Ramazan Özey, *Dünya Platformunda Türk Dünyası*, Konya, 1999, s. 1 vd.; Salim Koca, *Türk Kültürünün Temelleri-I*, İstanbul,1990, s. 12; László Rásonyi, *Tarihte Türklük*, Ankara, 1971, s. 1 vd.

- 3 Afet İnan, *Türk Tarihinin Ana Hatları*, Ankara 1930, s, 53 vd; İbrahim Kafesoğlu , *a, g.e.*, s. 51 vd.; Hans Wilhelm Haussig, *İpek Yolu ve Orta Asya Kültür Tarihi*, Kayseri, 1997, s. 174 vd: Lajos Ligeti, *Bilinmeyen İç Asya*, Ankara,1986, s. 17.
- 4 Rene Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, (çev. M.R. Uzman) İstanbul, 1983, s. 24 vdd.; Koca, Türklerin Göçleri Ve Yayılmaları, *Türkler I*, Ankara, 2002 s. 993
- 5 Mehmet Taner Tarhan, "Eskiçağda Kimmerler Problemi", VII. TTK I, Ankara 1979, 355-369; Tarhan, "Bozkır Medeniyetlerinin Kısa Kronolojisi" Tarih Dergisi, İstanbul, 1970, sy, 24. 17-32; Zeki Velidi Togan, "Sakalar(I)" Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, İstanbul, 1986, 17, 20-24.; İlhami Durmuş, "İskitlerin Kimliği", *Türkler I*, Ankara 2002, s. 1 vd.; Von der Osten H, H, "Die Welt der Perser, Gustav Kil-pert Verlag, Stuttgart, 1956, s,71.Orta Asya'nın bu eski bozkır göçebelerinin Türklerin ataları olduğu konusunda yerli ve yabancı bilim adamlarının hemen hemen hepsi aynı görüştedirler.
- 6 Abdülhalık Aytbayev, "İlk Orta Asya :Sakinlerinin Göç Süreçleri", *Türkler* , c. I, Ankara, 2002, s.664 vd.; İbrahim Kafesoğlu , *a,g,e* s. 29 vd.; L. N. Gumilev, *Eski Ruslar ve Büyük Bozkır Halkları* c 1 , çev, Ahsen Batur, İstanbul, 2006, s, 1 vd.
- 7 Salim Cönce, *Türk Tarihine Giriş*, Malatya 1995, 1 vd.; İbrahim Atalay, "Türk Dünyası'nın Coğrafyası", *Türkler I*,2002, s, 242-259; Lazlo Rasony, "Tarihte Türklük", *Türkler*, I, 2002, s,494-541 Salim Koca, "Türklerin Göçleri Ve Yayılmaları", *Türkler I*, 2002, s, 992-1015;Lajos, Ligeti *Bilinmeyen İç Asya*, çev, Sadrettin Karatay, Ankara, 1986, 13-40.
- 8 Sadettin Gömeç, "Türk Devlet Anlayışı Ve Osman Turan", *Töre Dergisi*, s 3, Ankara 2012, s, 1-5; Osman Turan, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, İstanbul 1993 s, 83 vd. Sadettin Gömeç, "Türklük ve Turan", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, İstanbul 2010 s.284, s,1-7;
- 9 Tarhan, "Bozkır Medeniyetlerinin Kısa Kronolojisi" Tarih Dergisi, İstanbul, 1970, sy, 24. 17 vd.; Nadir Özbek, "Zeki Velidi Togan ve Türk Tarih Tezi", *Toplumsal Tarih*, v.8, n.45, 1997,s.15-23.; Reha Oğuz Türkkan, "Türk Tarih Tezleri", *Türkler I*, 2002 s, 591-619.
- 10 Ersin Alok. *Anadolu'da Kayaüstü Resimleri*, İstanbul, 1988; s,1 vd. Servet Somuncuoğlu. *Sibirya'dan Anadolu'ya Taştaki Türkler*, İstanbul 2008,s,54-168; Alpaslan Ceylan, "Doğu Anadolu'da Kaya Resimlerinin Türk Tarihi Açısından Önemi", *Bilim ve Ütopya*, 2008, s.26 vd. Alpaslan Ceylan. Anadolu'daki Türk Tarihi'nin Malazgirt'ten daha önceki tarihlere kadar dayandığı hususunda ve Cunni Mağarası hakkında geniş bilgi için bkz. A. Ceylan, "Anadolu'daki İlk Türk Yerleşmelerinden Cunni Mağarası", *Türkler VI*, Ankara 2002, s,425-429.
- 11 Mehmet Taner Tarhan, "Eskiçağda Kimmerler Problemi", VII. TTK I, Ankara 1979, 355-369, İlhami Durmuş, *İskitler*, Ankara 1993 s, 21 vd. Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş 1*, İstanbul, 1981, s, 31 vd.; B, N, Grakov, *İskitler*, çev Ahsen Batur, İstanbul , 2008, s 1 vd.; L. N. Gumilev, *Eski Türkler*, çev. Ahsen Batur, İstanbul, 2007 s,449-465
- 12 Sadettin Gömeç, "Avrasya Ve Avrasya'da Türk Varlığı," *Töre* Ankara 2003, S,2/13, s,1-9; David Christian, "İç Avrasya ve Türkçe Konuşan Halkaların Tarihçesi", *Türkler I*, 2002, s,581-591.
- 13 Osman Turan, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkuresi Tarihi*, İstanbul 1993, s, 2-19; İbrahim Kafesoğlu a,g,e s, 363-365.; Ramazan Şeşen, *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler Ve Türk Ülkeleri*, Ankara, 2001, s 1 vd.; Aydın Taneri, *Türk Kaosunun Gelişmesi*, Ankara, 2000, s,41 vd.
- 14 Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi c. II*, Ankara 1987 s. 1 vd.; Reşit Rahmeti Arat, *Vekayi Babur'un Hatıratı, c, II*, Aankara 1987, s 1 vd.; Mübarek Galip-Saadettin Gömeç, *Hindistan'da Türkler*, Ankara 2013 s.103 vd.; Bota Bokuleva-Rauşengül Avakova- Jenisbek Abeldeyev, "Türk Kültürü'nün Hindistan Uygurlığına Etkisi", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Journal Of Turkish World Studies, XII/1, 2012, s,441-454.;Salim Cönce, "Hindistan'da İlk Türk Hakimiyeti Kuşanlar Ve Akhunlar", *Türkler I*, Ankara 2002, s,1286-1300; Orhan Yazıcı, "Ruslar'ın Sıcak Denizlere İnme Çabaları I, Afganistan'ın Uluslararası Politik Alanda Yerini Alışı", *Hindistan Türk Tarihi Araştırmaları* 2001, S.1 s, 95-113.
- 15 Jean- Paul Roux, *Türklerin Tarihi, Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl*, İstanbul 2007, s,432 vd.; Metin Kunt-Sina Akşin-Suraiya Faroqhi- Zafer Toprak-Hüseyyin G. Yurdaydın-Ayla Ödekan, *Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti 1600-1908*, s, 191-215.
- 16 Cemil Koçak- Hikmet Özdemir-Korkut Boratav-Selahattin Hilav-Murat Katoğlu-Ayla Ödekan, *Türkiye Tarihi 4,Osmanlı Devleti 1908-1980* s, 114-115.; Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya c.1, İstanbul, 1991, s,1-31.
- 17 İbn-i Haldun *Mukaddime*, I, çev. Turan Dursun 1977 s, 28 vd.
- 18 Yusuf Hikmet Bayur, XX. *Yüzyılda Türklüğün Tarih Ve Acun Siyasası Üzerindeki Etkileri*, Ankara 1989, 318-323.Tansel, 1991 c.II,s, 1-52, 53-94, 95-142.; Haluk Selvi, millî Mücadelede Erzurum (1918-1923), Atatürk Araştırma Merkezi Yay, Ankara 2000 s 1 vdd.
- 19 Ramazan Özey, *Dünya Platformunda Türk Dünyası*, İstanbul, 1999, s,138-200.; Mehmet Saray, *Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi*, Ankara, 1999, s, 71 vd.
- 20 Dr. Baymirza Hayit, *Türkistan Devletlerinin millî Mücadele Tarihi*, 1994, s. 135 vd.
- 21 Çağrı Kürşat Yüce, "Kafkasya ve Orta Asya Enerji Kaynakları Üzerinde Mücadele", *Ötügen Yayınları*, İst., 2006, s. 155 vd. M. Murat Erdoğan, "Türk Cumhuriyetlerinin Bağımsızlıklarının 20. Yılında Avrupa Birliği'nin Orta Asya Politikaları", Ahmet Yesevi Üniversitesi, n:8, Ankara 2011, s,4-60; Suat İlhan, *Türkiye'nin Ve Türk Dünyası'nın Jeopolitiği*, Ankara, 1997, s,17 vd.; Ahad Andican, "Avrasya

- Stratejileri Üzerine”, (Uygarlığın Yeni Yolu Avrasya, Dergisi Yay. Haz, Erol Göka, Murat Yılmaz) İstanbul, 1998, s. 155-167.
- 22 Sadettin Gömeç, “Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkilerine Genel Bir Bakış”, Prof. Dr. Oktay Aslanapa Özel Sayısı, Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı 183, İstanbul 2009, s,2 vd.
- 23 Cenk Pala, 21.”Yüzyıl Dünya Enerji Dengesinde Petrol Ve Doğal Gazın Yeri Ve Önemi” Hazar Hatlarının Kesişme Noktasında Türkiye, 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, Avrasya Dosyası-Enerji Özel Sayısı, c,9 s,1 2003, s,5-37.; Armağan Kuloğlu, “Değişen Küresel Jeopolitikte Türkiye”, 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, Avrasya Dosyası, Jeopolitik Özel Sayısı, c, 8, s, 4, 2002, s 5-21
- 24 Türklerin tarih boyunca yaşamış oldukları değişik coğrafyaları, tarihleri, edebiyatları, sanatları, ekonomileri, inançları, acıları, duyguları vb. konularda bilgi depolarının oluşturulabilmesi için, bütün **Türk Devlet ve Cumhuriyetlerinin ortaklaşa hazırlayacağı ortak bir veri bankasının kurulması kaçınılmazdır.** Günümüz Türklerinin geleceği için bu bilgi depoları çok gereklidir. Çünkü bilginin kaynağı, güvenilirliği, doğruluğu ve nesnellığı 21. Yüzyılda çok büyük bir önem taşımaktadır. Türk Dünyası veri bankası için Türk Dünyasında ve Türkiye’de çok sayıda yetişmiş bilim adamlarının arşivlerinden, devlet arşivlerinden ve Sivil toplum kuruluşlarının imkânlarından ve yıllardır Türk Dünyası için çalışan dernek ve vakıflardan yararlanılabilir.
- 25 TÜRKSOY ve TİKA 2009 yılında kurulan Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (TÜRK KENEŞİ) bu konular üzerinde çalışma yapan kurumlardır.. Ancak bu kurumlar, hem bütçeleri hem de üstlenmiş oldukları misyon dolayısıyla yetersiz kalmaktadırlar. Çünkü Türk Dünyası ile olan ilişkilerimizi kültürel boyuttan çıkarıp, askeri, siyasi, ekonomik ve stratejik boyutlara taşımamızın zamanı geldi hatta geçiyor bile. Bununla birlikte 1992 senesinde kurulan Uluslararası Ahmet Yesevi Türk-Kazak Üniversitesi, yedi bağımsız Türk Cumhuriyeti, otuz yakın Türk bölgesi ve diğer Asya ülkelerinden gelen binlerce öğrenciye eğitim hizmeti veren büyük bir üniversitedir. Buna ilaveten bu üniversite, Türk Cumhuriyetlerinin kendi aralarındaki ilişkilerin yürütülmesi açısından da büyük bir görevi yerine getirmektedir. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bknz.”Türk Dünyası Üniversiteleri”, *Yeni Forum*, 14/291, Ankara 1993, s.12. Dileğimiz bu üniversitelerin sayılarının artması ve Türk Dünyasına büyük katkılar sağlamalarıdır.2009 yılında kurulan Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (TÜRK KENEŞİ)atılımcı faaliyetleri, Türk Dünyası için çok önemlidir Ayrıca, 1993 yılında Türk Dünyası Üniversite Rektörleri Daimi Konferansı’nun yapılması, Atatürk Üniversitesi’nin 2010 yılında birincisini başlatmış olduğu Avrasya İpekyolu Üniversiteleri Konsorsiyumu’nun yapılması ileriye dönük olarak yapılan ciddi çalışmalardır.

Kaynaklar

- AYTBAYEV,“Abdülhalık (2002), İlk Orta Asya: Sakinlerinin Göç Süreçleri”, *Türkler Ansiklopedisi*, c. I, Ankara, s.664 -671
- İNAN Afet (1930), *Türk Tarihinin Ana Hatları*, Ankara
- ANDICAN, Ahad “Avrasya Stratejileri Üzerine”, (Uygarlığın Yeni Yolu Avrasya, Dergisi Yay. hzl. Erol Göka, Murat Yılmaz), İstanbul, 1998, s. 155-167.
- CEYLAN, Alpaslan (2006), “Doğu Anadolu’da İlk Türk İzleri” *XV. Türk Tarih Kongresi* Ankara, s: 1-15.
- CEYLAN, Alpaslan (2002), “Anadolu’daki İlk Türk Yerleşmelerinden Cunnı Mağarası”, *Türkler VI*, Ankara s,425-429
- CEYLAN, Alpaslan (2008), “Doğu Anadolu’da Kaya Resimlerinin Türk Tarihi Açısından Önemi”, *Bilim ve Ütopya*, s.26-35.
- KULOĞLU, Armağan (2002), “Değişen Küresel Jeopolitikte Türkiye,” 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, Avrasya Dosyası, Jeopolitik Özel Sayısı, c, 8, s, 4, s 5-21.
- TANERİ, Aydın (2000),*Türk Kavramının Gelişmesi*, Ankara.
- GRAKOV, Boris Nikolayevič (2008), *İskitler, çev* Ahsen Batur, İstanbul.
- BOKULEVA Bota - AVAKOVA Rauşengül - ABELDEYEV, Jenişbek “Türk Kültürü’nün Hindistan Uygarlığına Etkisi”, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, Journal Of Turkish World Studies, XII/1, 2012, s,441-454.
- KOÇAK Cemil - ÖZDEMİR Hikmet - BORATAV Korkut - HİLAV Selahattin - KATOĞLU-Murat ÖDEKAN, *Ayla Türkiye Tarihi 4, Osmanlı Devleti 1908-1980* İstanbul.
- Cenk Pala, (1997), “21. Yüzyıl Dünya Enerji Dengesinde Petrol Ve Doğal Gazın Yeri Ve Önemi, Hazar Hatlarının Kesişme Noktasında Türkiye, 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, Avrasya Dosyası-Enerji Özel Sayısı, c,9 s,1 2003, s,5-37.
- YÜCE, Çağrı Kürşat (2006), *Kafkasya ve Orta Asya Enerji Kaynakları Üzerinde Mücadele*, İstanbul: Ötügen Yayınları,
- ALOK, Ersin (1988),*Anadolu’da Kayaüstü Resimleri*, İstanbul.
- NEMETH, Gyula (2002), “Türklüğün Eskiçağı”, *Türkler I* Ankara, s, 541-557.
- SELVİ Haluk (2000), *Millî Mücadelede Erzurum (1918-1923)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay,
- HAUSSIG, Hans Wilhelm (1997), *İpek Yolu ve Orta Asya Kültür Tarihi*, Kayseri.
- İbn-i Haldun *Mukaddime*, I, çev. Turan Dursun 1977.
- ATALAY, İbrahim (2002), “Türk Dünyası’nın Coğrafyası”, *Türkler I*, s, 242-259;

- KAFESOĞLU, İbrahim (1997), *Türk Millî Kültürü*, İstanbul.
- DURMUŞ, İlhami (1993), *İskitler*, Ankara.
- ROUX, Jean- Paul (2007), *Türklerin Tarihi, Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl*, İstanbul.
- GUMİLEV, L. N (2006), *Eski Ruslar ve Büyük Bozkır Halkları c 1, çev.* Ahsen Batur, İstanbul.
- GUMİLEV, L. N. (2007), *Eski Türkler, çev.* Ahsen Batur, İstanbul.
- LİGETİ, Lajos (1986), *Bilinmeyen İç Asya*, Ankara.
- RÁSONYI, László (1971), *Tarihte Türklük*, Ankara.
- RASONY, Lazlo (2002), "Tarihte Türklük", *Türkler*, I, , s,494-541.
- ERDOĞAN M. Murat (2011), Türk Cumhuriyetlerinin Bağımsızlıklarının 20. Yılında Avrupa Birliği'nin Orta Asya Politikaları, Ahmet Yesevi Üniversitesi, n:8, Ankara s,4-60;
- SARAY, Mehmet (1999), *Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi*, Ankara.
- TARHAN, Mehmet Taner (1979), "Eskiçağda Kimmerler Problemi", VII. TTK I, Ankara 355-369.
- TARHAN, Mehmet Taner (1970), "Bozkır Medeniyetlerinin Kısa Kronolojisi" *Tarih Dergisi*, İstanbul, sy, 24.s, 17-32;
- KUNT Metin - AKŞİN Sina - FAROQHİ Suraiya - TOPRAK Zafer - YURDAYDIN Hüseyin G. - ÖDEKAN, Ayla (1997), *Türkiye Tarihi 3, Osmanlı Devleti, 1600-1908*, İstanbul.
- GALİP Mübarek - GÖMEÇ Saadettin (2013), *Hindistan'da Türkler*, Ankara.
- ÖZBEK, Nadir (1997), "Togan Zeki Velidi ve 'Türk Tarih Tezi'," *Toplumsal Tarih*, v.8, n.45, s.15-23.
- Orhan Yazıcı, "Ruslar'ın Sıcak Denizlere İnme Çabaları I, Afganistan'ın Uluslararası Politik Alanda Yerini Alışı", *Hindistan Türk Tarihi Araştırmaları* 2001, S.1 s, 95-113.
- TURAN, Osman (1993), *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, İstanbul.
- ÖZEY, Ramazan (1999), *Dünya Platformunda Türk Dünyası*, İstanbul.
- ŞEŞEN, Ramazan (2001), *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler Ve Türk Ülkeleri*, Ankara.
- TÜRKKAN, Reha Oğuz (2002), *Türk Tarih Tezleri*, *Türkler* I, s, 591-619.
- GROUSSET, Rene (1983), *Bozkır İmparatorluğu, (çev. M.R. Uzman)* İstanbul.
- ARAT, Reşit Rahmeti (1987), *Vekayi Babur'un Hatıratı, c, II*, Ankara.
- GÖMEÇ, Saadettin (2003), "Avrasya ve Avrasya'da Türk Varlığı," *Töre* Ankara S,2/13, s,1-9.
- CHRİSTIAN, David (2002), *İç Avrasya ve Türkçe Konuşan Halkaların Tarihçesi*, *Türkler* I, s,581-591.
- GÖMEÇ, Saadettin (2010), "Türklük ve Turan", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, İstanbul s.284, s,1-7;
- GÖMEÇ, Saadettin (2012), *Türk Devlet Anlayışı Ve Osman Turan*, *Töre Dergisi*, s 3, Ankara s, 1-5;
- GÖMEÇ, Saadettin (2002), *Türk Kültürünün Ana Hatları*, Ankara.
- ARSAL, Sadri Maksudi (1930), *Orta Asya Türk Tarihinin Ana Hatları Eserinin Müsveddeleri* Ankara.
- CÖHCE, Salim (1995), *Türk Tarihine Giriş*, Malatya
- CÖHÇE, Salim (2002), *Hindistan'da İlk Türk Hâkimiyeti Kuşanlar ve Akhunlar*, *Türkler* I, Ankara, s,1286-1300
- KOCA, Salim (1990), *Türk Kültürünün Temelleri-I*, İstanbul.
- KOCA, Salim (2002), *Türklerin Göçleri ve Yayılmaları*, *Türkler* I, s, 992-1015.
- TANSEL, Selahattin (1991), *Mondros'tan Mudanya'ya c.1*, İstanbul.
- SOMUNCUOĞLU, Servet (2008), *Sibirya'dan Anadolu'ya Taştaki Türkler*, İstanbul.
- İLHAN, Suat (1997), *Türkiye'nin Ve Türk Dünyası'nın Jeopolitiği* Ankara.
- Türk Dünyası Üniversiteleri*", *Yeni Forum*, 14/291, Ankara 1993, s.12.
- Von der Osten H, H, "Die Welt der Perser, Gustav Kil-pert Verlag, Stuttgart, 1956.
- BAYUR, Yusuf Hikmet (1987), *Hindistan Tarihi c.II*, Ankara
- BAYUR, Yusuf Hikmet (1989), *XX. Yüzyılda Türklüğün Tarih ve Acun Siyasası Üzerindeki Etkileri*, Ankara
- AVŞAR Zakir - SOLAK Ferruh - TOSUN Selma, "Türklerin Demografisi (1950-2025)", *Türkler-I*, İstanbul, s.268-319.
- TOGAN, Zeki Velidi (1986), "Sakalar(I)" *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, İstanbul, s,17, 20-24.
- DURMUŞ, İlhami (2002), "İskitlerin Kimliği", *Türkler* I, s.940-956.
- Togan, Zeki Velidi (1981), *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş 1*, İstanbul.